

УДК 378.064.2:376.2

**ПРОБЛЕМА НАЛАГОДЖЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ
З НЕПОВНОСПРАВНИМИ СТУДЕНТАМИ****Ірина Мицишин***
Орест Мицишин**** Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Дорошенка, 41, 79000 Львів, Україна**** Львівська державна фінансова академія,
вул. Коперніка, 3, 79000 Львів, Україна*

Потреба здобуття освіти людьми з особливими потребами є одним із показників гуманності та цивілізованості сучасного суспільства. Організація навчання неповносправних студентів та їх інтеграція в академічне середовище зумовлює необхідність пристосування інфраструктури навчальних установ до особливих потреб студентів, запровадження спеціальних засобів і методів навчання, озброєння педагогічного персоналу необхідними знаннями та вміннями щодо налагодження продуктивної педагогічної взаємодії з неповносправними людьми.

Ключові слова: неповносправний студент, авторевалідація, інтеграція, адаптація.

У наш час традиційним критерієм прогресивності, рівня розвитку й цивілізованості суспільства є його науково-технічний поступ, матеріально-економічні ресурси, технологічне забезпечення. Часто не беруть до уваги показник соціально-культурного характеру, що визначає рівень гуманності, духовності, а також ступінь задоволення потреб найбільш незахищених представників цього суспільства – людей з особливими потребами.

За даними ООН 500 млн. жителів на Землі – це люди з обмеженими фізичними можливостями. Кількість випадків інвалідності та патологій в Україні (за даними ЗМІ) постійно зростає: на 450 тис. вагітностей народжується 160 тис. дітей із вродженими вадами, серед них 20 тис. – з важкими патологіями, більшість яких несумісні з життям. Щороку в Україні народжуються 5–6 тис. дітей із вродженими вадами серця, з яких 40% помирають у віці до одного року.

Крім надзвичайно складної проблеми корекції фізичних недоліків й реабілітації неповносправних, сьогодні постає не менш вагоме завдання – якнайповніша інтеграція неповносправних у суспільство, усунення штучних перешкод та бар'єрів, формування у громадськості толерантного партнерського ставлення до інвалідів.

Актуальними є завдання щодо забезпечення інвалідів медичними послугами, можливостями здобувати середню й професійну освіту, працевлаштовуватись, користуватись послугами сфери побуту і дозвілля, культури та спорту. Крім цього, загострюється питання щодо можливості здобуття інвалідами вищої освіти, яка в умовах сучасного ринкового й постінформаційного суспільства стає необхідною передумовою для успішної й повноцінної реалізації молодої людини.

Проблемою забезпечення доступу до освіти неповносправних осіб займаються багато зарубіжних й вітчизняних наукових установ, утверджуються нові технологічні й методичні підходи. Найбільше уваги приділяється організації навчання дітей-інвалідів, створення інклюзивних класів в умовах середньої школи. Водночас моделі навчання неповносправних у вищій школі, зважаючи на складність й стереотипно негативне суспільне ставлення до таких осіб, розроблені недостатньо.

Проблемі організації навчання неповносправних присвячені дослідження М. Яскала, О. Романчука, П. Таланчука, І. Тараненко, А. Шерляг, Б. Шихов'як, І. Обуховської та ін.

Метою статті є дослідження проблеми налагодження педагогічної взаємодії із неповносправними студентами у вищих навчальних закладах; визначення головних труднощів в адаптації та навчанні неповносправних студентів й шляхів оптимізації цих процесів.

Освіта як цінність для неповносправних осіб є більш значимою, ніж для повносправних. Щоб людина могла розвивати свій потенціал, вона насамперед повинна відчувати себе суб'єктом зацікавлення і любові, мати можливість здобувати знання про світ і про себе, відчувати успіх, мати власне місце у соціальному та фізичному просторі, а також умови для самоствердження. Багато науковців акцентують, що на кожному етапі розвитку людини їй важливо принаймні в одній площині відчувати свою значимість, впливовість, нести відповідальність за себе й оточення.

Власне навчальна установа та процес здобуття освіти для неповносправної особи й стануть середовищем її соціалізації й розвитку. Особлива цінність освіти для неповносправної особи полягає й у так званій "авторевалідації", що визначається як процес мобілізації власних сил. Мобілізація відбувається на трьох рівнях: свідомості, емоцій і поведінки. Рівень свідомості передбачає формування умінь вербалізації своїх почуттів, потреб і прагнень, а також взаємодію з оточенням. У результаті цього люди стають ближчими, вразливішими до потреб і проблем інших, здатними надати допомогу. Така взаємодія є корисною для обох сторін. Водночас допомога не повинна принижувати гідність неповносправної людини. Однак слід зауважити, що інколи трапляються випадки, коли неповносправні особи буквально вимагають допомоги й розраховують на надмірні привілеї. Такі

домагання не зумовлені ступенем неповносправності й тому не можуть бути задоволені. Ще одним позитивним аспектом ревалідації на рівні свідомості є визначення неповносправною особою власних професійних перспектив, будування планів на майбутнє та прагнення їх досягнення. Мобілізація на рівні емоцій – це плекання почуття надії, відчуття успіху, всі позитивні переживання, що стимулюють подолання перешкод та досягнення поставленої мети. На рівні поведінки авторевалідація виявляється у набутті неповносправними форм просоціальної поведінки, тобто поведінки, спрямованої на добро інших людей. Завдяки цьому елементу ревалідації неповносправні утверджують почуття власної гідності [7, s. 249].

За результатами експериментальних досліджень науковці дійшли висновку, що значною перешкодою для здобуття освіти неповносправні студенти (40%) вважають фінансові проблеми. Наступною за значимістю (30%) перешкодою у навчанні студенти визначали брак віри в себе, яка впливає на рівень й швидкість їх інтеграції в академічне середовище. Причини такої невпевненості й низької самооцінки очевидно слід шукати в набутому досвіді шкільного навчання й соціалізації, у типовому ставленні до неповносправних з боку повносправних осіб і сформованості відповідних реакцій на таке ставлення [5, s. 269].

Зокрема, негативні очікування і трактування повносправними неповносправних мають значний й водночас шкідливий вплив на ставлення неповносправних до самих себе та здорового оточення. Це виявляється в ускладненому пристосуванні й акцептації власної неповносправності, байдужості, апатичності, небажанні докласти найменших зусиль, формуванні почуття зневаги самого себе і своєї неповносправності. Мало того, послаблюються механізми опірності та суттєво знижується ефективність медичних, освітніх та реабілітаційних заходів [6, s.88]. Отже, у ситуаціях, що потребують подолання навіть незначних труднощів, неповносправні схильні дуже швидко відмовлятися від раніше визначених цілей.

Окрім вищезазначених, серед труднощів здобуття вищої освіти неповносправні студенти визначають і невідповідну організацію навчального процесу. Програми, зміст та засоби навчання вважають непристосованими до особливих потреб студентів 26% респондентів. Очевидно ці чинники стають причинами низької успішності студентів та втрати відповідної мотивації до навчання. На думку 23% опитаних, невідповідною є й інфраструктура навчальних установ. Все це зумовлює почуття фрустрації та узалежнення від допомоги повносправних осіб [5, s. 270].

Отже, складність організації навчання неповносправних лежить не лише в площині матеріально-економічного забезпечення, й пояснюється обмеженими фінансовими можливостями, архітектурними бар'єрами, непристосованістю приміщень та іншими матеріальними чинниками. Велике

коло проблем лежить в площині невідповідності як педагогічних працівників, так і студентів до формування адекватного сприймання студентів-інвалідів й організації з ними продуктивної педагогічної взаємодії. Адже проблема інвалідності поглиблюється не стільки фактом неповносправності, скільки ставленням суспільства до такої особи. Дуже часто невідповідність педагогічного персоналу до взаємодії з неповносправними студентами провокує вияв співчуття й жалю замість спонукання до дії, формування позитивної навчально-пізнавальної мотивації, стимулювання до успіху. Серед головних шляхів і засобів мінімізації шкідливого впливу стереотипного уявлення про життя і потреби неповносправних осіб визначають такі:

- удосконалення нормативно-правової бази в галузі соціальної адаптації неповносправних осіб;
- удосконалення діяльності організацій неповносправних;
- зміна громадської думки щодо неповносправних на засадах гуманності та партнерства; популяризація філософії незалежного життя неповносправних осіб у суспільстві;
- створення універсального безбар'єрного дизайну архітектурного середовища;
- інтеграція осіб з особливими потребами у суспільство здорових людей;
- соціально-психологічна реабілітація дітей і молоді з обмеженими функціональними властивостями для підтримки оптимального рівня їхньої самостійності та життєздатності (формування психології незалежного способу життя та сприяння її реалізації на практиці);
- підготовка фахівців для роботи в галузі соціальної реабілітації неповносправних;
- надання необхідної кваліфікованої психологічної, педагогічної, правової допомоги та підтримки батькам, які виховують неповносправну дитину [2, с. 50].

За дорученням віце-прем'єр-міністра України М. Г. Жулинського Міністерство освіти і науки розробило Комплексну програму освіти та фахової підготовки дітей-інвалідів. Програму обговорено та схвалено на II Міжнародній науково-практичній конференції з актуальних проблем виховання і навчання людей з особливими потребами, що відбулась на базі відкритого міжнародного університету розвитку людини "Україна" за участю Міністерства освіти і науки України та Академії педагогічних наук.

Серед заходів щодо вдосконалення вищої освіти інвалідів зокрема визначають такі:

- забезпечити розширення кількості спеціальних груп (факультетів) для осіб з обмеженою працездатністю та інвалідів з вадами зору,

слуху, мовлення у вищих навчальних закладах I–IV рівнів акредитації і професійно-технічних навчальних закладах з конкретно спроможних професій та спеціальностей, якщо навчання за ними не протипоказане МСЕК, в межах виділених асигнувань;

- при закладах післядипломної освіти створити спеціальні групи для перепідготовки та підвищення кваліфікації інвалідів з вадами зору, слуху, мовлення;
- забезпечити розробку дидактичних матеріалів та засобів навчання інвалідів для дистанційної та відкритої форм навчання;
- створити при ВНЗ факультети дистанційного навчання за модульною системою;
- при вищих навчальних закладах і ССМ (соціальні служби для молоді) відкрити освітнянські центри для інвалідів для з метою реалізації завдань професійно-пропедевтичної роботи та професійного відбору;
- визначити соціально-правовий статус молодого спеціаліста з відповідними пільгами для випускників-інвалідів, які закінчили ВНЗ; запровадити правовий механізм щодо соціального захисту випускників-інвалідів із сільської місцевості;
- проводити моніторинг перспектив працевлаштування інвалідів, які здобуватимуть вищу освіту за певною спеціальністю, з метою формування плану державного замовлення на вищу освіту і фахову підготовку інвалідів;
- надавати фінансові пільги ВНЗ, що навчають інвалідів, шляхом зменшення співвідношення кількості студентів на одного викладача;
- розробити нормативи співвідношення кількості студентів-інвалідів на одного викладача, з урахуванням необхідності значного збільшення годин на індивідуальну роботу;
- організувати коштом Державного бюджету на базі педагогічних ВНЗ і університетів, що мають відповідні педагогічні кадри, групи довузівської підготовки абітурієнтів-інвалідів до вступу в різні ВНЗ регіону. Передбачити викладання курсу “Психологічна адаптація до навчання у ВНЗ”;
- зобов’язати ректорів створити на базі ВНЗ представництва ССМ і громадських організацій інвалідів для організації волонтерської і патронажної служб, що надаватимуть допомогу студентам-інвалідам;
- ректорам педагогічних ВНЗ, що мають дефектологічні факультети, забезпечити підготовку педагогічних працівників через магістратуру для роботи із студентами, що мають особливі потреби;

- внести зміни до змісту фахової підготовки вчителів, зокрема, спеціалістів з початкової освіти у вищих педагогічних навчальних закладах, увівши навчальний курс “Основи корекційної педагогіки”;
- збільшити відповідно до попиту ринку праці у вищих та професійно-технічних навчальних закладах підготовку сурдоперекладачів, інструкторів, викладачів для навчання осіб з різними видами вад (зору, слуху, рухомості тощо) [1].

У багатьох країнах світу розроблені ефективні моделі комплексної інтеграції й адаптації неповносправних до умов навчання в середовищі вищих навчальних закладів. Наприклад, у Московському державному технічному університеті (МДТУ) імені М. Баумана запроваджена Комплексна цільова програма “Соціальна інтеграція інвалідів та інших осіб з обмеженнями життєдіяльності міста Москви на 2007–2009 роки” й також передбачена підтримка освітніх програм інвалідів по слуху. Серед студентів МДТУ близько 300 слабочуючих. Для них створена “Інноваційна модель комплексної реабілітації інвалідів” – суб’єктів програми неперервної багаторівневої інтегрованої професійної освіти. Система базується на двох головних принципах: інтегрована професійна освіта і комплексний реабілітаційний супровід навчального процесу. Система передбачає довузівську підготовку в ліцейних класах, що створюються в базових школах. Унаслідок інтеграції навчального та освітнього процесів студенти-інваліди перетворюються з пасивних користувачів реабілітаційних послуг в активних, освічених членів суспільства – спеціалістів, здатних творчо застосовувати набуті знання для продуктивної діяльності.

На перших курсах слабочуючі студенти займаються в окремих групах, де вивчають фундаментальні дисципліни й одночасно вчаться спілкуванню в колективі. Згодом вони переходять у склад звичайних студентських груп з різних спеціальностей і вчаться на рівні з усіма.

У процесі навчання студенти перебувають у спеціальному середовищі, укомплектованому найбільш сучасною технікою і технологіями. Це спеціалізовані мультимедійні аудиторії і класи, адаптовані до навчання. Спеціальні автоматизовані робочі місця – для студентів, викладачів, допоміжного персоналу. Соціальна реабілітація також охоплює музикотерапію, естетотерапію, комунікативні технології. Обладнані робочі місця аудіолога, сурдопедагога [3, с. 3].

У Манчестерському університеті (Великобританія) до послуг студентів з вадами зору пропонують брайлівський принтер, брайлівську клавіатуру, сканер, диктофон, калькулятор з голосовим виводом інформації; програмне забезпечення для збільшення графічних зображень, програмне забезпечення для читання інформації з екрана (скринридер); комп’ютеризований процес вступу в університет; персональний помічник для практичних занять; знаки

та ярлики на устаткуванні збільшеними літерами чи шрифтом Брайля; розробку індивідуальних планів підтримки; допомогу в орієнтуванні студентів-інвалідів, території для тренування собаки-провадиря, дизайн території студмістечка відповідно до потреб студентів з інвалідністю; допомогу у пошуку роботодавця; помічника для записування і читання текстів, для роботи в бібліотеці, для ведення конспекту, “особистого секретаря”; тьютора-репетитора, тьютора-помічника у роботі з технікою та тьютора, що допомагає користуватися спеціальним програмним забезпеченням.

Відповідно студенти з вадами слуху можуть отримати тексти лекцій та дидактичне забезпечення через електронну пошту; використовувати диктофони, послуги сурдоперекладачів та записувачів, альтернативні матеріали (відеоматеріали із субтитрами, CD-дисками); визначати додатковий час для виконання завдань; персональні тьютори, тьютори з приймальної комісії; отримати грошову допомогу у разі невідьдатності [4, с. 84–91].

Отже, очевидно стає необхідність розробки моделей системної інтеграції неповносправних студентів у закладах вищої освіти, а також формування позитивного суспільного сприйняття неповносправних осіб та їх інтеграції з повносправними у всіх сферах життя сучасної людини. Зрозуміло, що розпочинати цей процес слід з початкових етапів соціалізації й освіти дитини (повносправної чи неповносправної). У результаті таких системних перетворень та змін неповносправна людина зможе відчувати себе повноправними членом суспільства з необмеженими можливостями професійного й культурного зростання.

-
1. Комплексна програма освіти та фахової підготовки інвалідів // www.mon.gov.ua/education/higher/center/complex.doc
  2. Курляк І. Є. Соціальна педагогіка. (соціальна антропологіка): Навч.-метод. посіб. Львів, 2003.
  3. Протасова Н. Зачем инвалиду интеграл? // Страна и мы – социальный информационно-аналитический журнал. 2007–2008.
  4. Таланчук П. Кальченко К. Нікуліна Г. Супровід навчання студентів з особливими потребами в інтегрованому освітньому просторі. К., 2004. С. 84–91.
  5. Grincevičienė V., Szerłaq A. Problemy niepełnosprawnych studentów litewskich uniwersytetów w procesie inegracji wyzwaniem dla nauczycieli

- szkół wyższych. // Problemy edukacji w szkole wyższej. Pod. Red. A. Szerła. Kraków., 2006. S. 249.
6. *Kossewska J.* Uwarunkowania postaw. Nauczycieli i inne grupy zawodowe wobec integracji szkolnej dzieci niepełnosprawnych, Kraków, 2000. S. 88.
  7. *Szychowiak B.* Osoba z niepełnosprawnością w roli studenta // Problemy edukacji w szkole wyższej. Pod. Red. A. Szerła. Kraków, 2006. S. 249.

STUDENTS WITH SPECIAL NEEDS: THE ISSUE OF ESTABLISHING PEDAGOGICAL INTERACTION

Iryna Myshchyshyn*
Orest Myshchyshyn**

*** Ivan Franko National University of L'viv
Doroshenko Str., 41, UA-79000 L'viv, Ukraine*

***State Financial Academy of L'viv
Kopernik Str., 3, UA – 79000 L'viv, Ukraine*

One of the attributes of modern humanistic and civilized society is a possibility for people with special needs to obtain education. The education and the inclusion of students with special needs into academic environment require some adjustment of educational infrastructure to their demands. Among the requirements: the introduction of special teaching methods and means, teaching personnel acquiring necessary knowledge and skills to establish effective pedagogical interaction with special needs students

Key words: student with special needs, auto-revalidation, integration, adaptation.

**ПРОБЛЕМА ОРГАНИЗАЦИИ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО
ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ СО СТУДЕНТАМИ С ОГРАНИЧЕННЫМИ
ВОЗМОЖНОСТЯМИ**

Ірина Мицишин*

Орест Мицишин**

**Львовский национальный университет имен Ивана Франко
ул. Дорошенко, 41, 79000 Львов, Украина*

***Львовская государственная финансовая академия,
ул. Коперника, 3, 79000 Львов, Украина*

Потребность достижения образования людьми с ограниченными возможностями есть одним из показателей гуманности и цивилизованности современного общества. Организация обучения студентов с ограниченными возможностями и их интеграция в академическую среду обуславливает необходимость приспособления инфраструктур учебных учреждений к особым потребностям студентов, внедрения специальных средств и методов обучения, вооружение педагогического персонала необходимыми знаниями и умениями для налаживания продуктивного педагогического взаимодействия с людьми с ограниченными возможностями.

Ключевые слова: студент с ограниченными возможностями, авторевалидация, интеграция, адаптация.

Стаття надійшла до редколегії 10.06.2008

Прийнята до друку 17.10.2008